

OPTIMISTLIKUD BIOTOOPIAD

Sel augustil saab Viinistu Kunstisadamas alguse Biotoopia konverentsisari, mis toob kokku biolooge, kunstnikke, posthumanistlikke filosoofe ja kultuurianalüütikuid mitmest maailma nurgast. Timothy Morton, Monica Gagliano ja Timur Si-Qin külastavad Eestit esmakordselt, Andreas Weber ja Ewa Domanska on osale siinsest publikust juba tuttavad. Sõna võtavad mitmed Eesti mõtlejad ning esimest konverentsi saadab kunsti- ja muusikaprogramm. Aga milleks see kõik keset pandeemiat?

Millalgi antiigis hakkas maailmapildis domineerima meesinimene – kangelane, võitja ja anastaja. Seda võimendas omakorda semiitidelt laenatud ainujumala kultus. Jumala näo järgi loodud inimene oli teadagi mees, piibli Jumalas ei leia me ühtegi naiselikku joont ja läbi kristliku ajaloo on naise koheldudki poolinimestena. Kõiki teisi eluloomi, taimi ja eluruumi on aga peetud hoopis mitte millekski, mingiks arutuks substantsiks, ressursiks, mille ainus mõte on inimesele tuluks ja lõbuks olla. See on ühepoolne suhe nagu röövimine – sõjamajandus maa vastu. Inimesed müüvad ja ostavad teineteiselt maad, rüüstavad ja laastavad ohjeldamatult, peavad maa pärast sõdu ka isekeskis, taipamata, et enesest mõõtmalt mõõtmatumat ei olegi võimalik omada. Kas maaomanik maavärinaid ja uputusi omab? Maa kallal saab vägivallatseda väga lühikest aega ja need mõnituhat aastat on meie jaoks nüüd otsa saanud.

Maa väsib ja muutub palavikuliseks, me tajume iga päevaga selgemini, et vanaviisi edasi elada ei ole lihtsalt võimalik. Olukorrast saab paremini aru kui vaadata pandeemiat biosfääri immuunvastusena meie tegevusele, Covid-viirust kui biosfääri antikehasid. Turbulentseks muutunud senised tasakaalud ja kuumenev atmosfäär hoiavad silme ees painavalt selget pilti, et me oleme väga haavatavad. Hakkame aru saama, et tuleb väga põhjalikult muuta oma suhtumist maasse, elusse ja teadvusesse, kõik oma filosoofiad ja tõekspidamised tuleb algusest peale uuesti läbi mõelda, me ei pääse majandus- ja õigusruumi kapitaalsest ümber ehitamisest ning esimese asjana peame õppima aukartust elu ees. Me oleme sündinud posthumanistlikusse ajastusse, kus enam ei saa inimest pidada maailma keskpunktiks, vaid üheks liigiks teiste seas, kes alles õpib koostööst ja harmooniast aru saama. Pandeemia sunnib meid tegema põhjalikku inventuuri ja restarti, mõistlik oleks teha seda juba uuendatud operatsioonisüsteemi pealt.

Viimastel aastakümnetel on bioloogias tehtud jalustrabavaid avastusi, paradigmad muutuvad kiiresti ka eluteadustes ja filosoofias. Noorema põlvkonna kunstis on keskseks teemaks muutunud antropotseen ja ökoloogilised võrgustikud. Päris palju toimub üle maailma konverentse, kus eri valdkondade esindajad uute mõttemustrite üle aru peavad ja üks selliseid on ka Biotoopia. Mis siis on muutunud? Tundub, et päris paljud inimesed on hakanud hoomama hirmuäratavat määramatust, mille ette praeguse tsivilisatsiooni toimimisloogika meid seadnud on. Kliima kuumutamine ja elukeskkondade hävitamine on käivitanud protsessid, mille mõju ületab meie tsivilisatsiooni senise eluea mitmekümne kordselt ja mille tegelikke tagajärgi ei oska mitte keegi ette kujutada. Need nähtused ei ole lokaalsed ega ennustatavad. Nad on nii mõõtmatud, viskoossed ja üksteisega läbi põimunud, et ületavad me taju piirid. Timothy Morton kutsub selliseid nähtuseid hüperobjektideks ja räägib nendest põhjalikult.

Kõlab pessimistlikult? Paljud viimase aja poliitilistest kataklüsmidest ongi meeleheitest aetud, aga Hasso Krull oma "Kaheksa kannaga manifestis" juhib tähelepanu, et tulevik koosneb üksikasjadest, mida luuakse praegu. "Ökoloogiline kooslus /.../ hõlmab lugematut hulka teisi olendeid, kes elavad meie kõrval, meie ümber, meie jalge all, meie pea kohal ja isegi meie sees. Muidugi pole need olendid Eesti Vabariigi kodanikud. Nad ei ole üldse kuskil kodanikud. Aga just need mitteinimlikud mittekodanikud moodustavad tegelikult Eesti tuleviku. Ilma nendeta poleks tulevikust tulemas mitte midagi.¹" Sealjuures on väga oluline just nende olendite hulk ja variatiivsus. Bioloogid kutsuvad seda elurikkuseks, liigiline mitmekesisus on mõõt, millest sõltub ökoloogilise koosluse stabiilsus. Mida rohkem on mängus erinevaid huviseid ja eluvorme, seda plastilisemalt toimub iseorganiseerumine ja seda paremini püsib kooslus tasakaalus.

Monica Gagliano, Stefano Mancuso, Paco Calvo ja kümned teised on aastaid uurinud taimede õppimisvõimet, mälu ja omavahelist suhtlust. Suzanne Simard demonstreeris 1996 radioaktiivselt märgistatud süsinikdiooksiidi jälitades, kui ulatuslik suhtlus ja kaubavahetus seeneniidistike kaudu metsas eri liikide vahel aset leiab. Ennääe siis, me ei olegi ainsad intelligentsed olendid maailmas. Mitte ainult kass pole piisavalt arukas ja enesest teadlik, et ennast naabri kassiga segi ei aja, mitte ainult kull ja kaaren nupukas, vaid ka puud, taimed ja seened käituvad arukalt. Neil on peen ja eritlev tunnetusvõime, mälu, suutlikkus miljöõ muutustele kaalutletult reageerida, paindlikud suhtluskoodid, ja sotsiaalsed seosed. Teisisõnu, nad ilmutavad teadvuse tunnuseid.

Otse loomulikult on teiste eluvormide teadvus ja koodid meie omadest väga erinevad, aga väga kahtlane, kas me saame neid erinevusi paigutada harjumuspärasesse püramiidskeemi, mille otsas me ise ilutseks. Inimkeele unikaalsuseks peetakse "abstraktsioonivõime, tänu millele meie kasutatavad sümbolid ei ole otseselt seotud objektidega, mida nad sümboliseerivad /.../ ja lubavad kõnelejal viidata olematutele asjadele", ei pruugi olla nii unikaalne kui paistab. "Orhideed teevad sarnast asja, kui nad lasevad oma õisi tolmeldada haneks püütud vaablastel, imiteerides näiteks lõhnasignaale mida kasutavad mesilased, kelle vastsed vaablastele maitsevad."² Juhul, kui inimese keelelised võimed ongi nii erilised kui me arvame, siis nüüd ongi meil au tundma õppida teistsuguseid keeli, "mis väljendavad ennast kehahoiakute, vaevumärgatavate viibete, kriiskavate värvisignaalide, lenduvate keemiliste silpide ja kompimatute elektromagnetiliste embuste abil."³ Nende keelte tundma õppimisest oleneb meie tulevik siin maal, sest rohepöörde ei alga süsinikukvootidega hangeldamisest vaid lugupidavast suhtumisest teistesse eluvormidesse, elurikkuse ja mitmekesisuse hellitamisest.

Eelseisev meelemuutus on radikaalne ja põhjalik, paljude jaoks hirmutav, aga kõigi jaoks möödapääsmatu. Senisest inimkogemusest pole globaalprobleemide puhul palju abi, need ongi meid siia toonud. Meil on vaja uut teadmiste ökoloogiat, uut integratiivset lähenemist, mis põimiks elu-, kultuuri-, looduse- ja inimteadused. Kunstide ja teaduste sümbioosis,

---

¹ Hasso Krull "Imelihtne tulevik. Kaheksa kannaga manifest". Sirp 11.5.2018

² Monica Gagliano "Breaking the Silence. Green Mudras and the Faculty of Language in Plants" in "The Language of Plants", University of Minnesota Press, 2017.

³ *ibid*

ergastatud piirialadel, saab tekkida teistsugust taipamist, mis uutes olukordades toime tulla aitab. Kunstide intuiivne töömeetod lubab mudeldada alternatiivsete reaalsuste variante väga kiiresti. Kunst võib anda vastuseid küsimustele, mida pole veel esitatud. Eri valdkondade tugevusi põimides saame ehitada reaalsuseid, mis ei pea biosfääri vastu vallutussõda, vaid otsib liitlasena koostööd.

Lisaks teiste eluvormide, teadvuste ja keelte märkamisele, seisame silmitsi veel ka ränipõhise, hoopis uue eluvormi tekkega. Olles küll tehisintellekti insenerid, avastame järk järgult, et teadvuse ilmingud tekivad tehisörgustikes suuresti iseorganiseerumise teel. Pole välistatud, et ühel hetkel jääme selles protsessis kõrvaltvaataja rolli. Sisenemine virtuaalsesse maailma on nagu uitamine nõiutud metsas, kõik on pidevas muutumises, territooriumid on kaardistamata ja mitte millelgi ei ole kasutusjuhendit. Me seisame korraga kahe määramatuse, ökoloogilise ja digitaalse määramatuse äärel. Praeguses digipöördes on ohjad veel jälgimiskapitalismi käes, aga see ei pruugi niimoodi jääda. Kui ressursid nii kaua vastu peavad, võib tehisteadvusest saada hoopiski liitlane biosfääriga kontakti otsingutel.

Esimesel konverentsisuvel Biotoopia tehisteadvuse, majanduse ja õigusruumi teemadeni ei jõua, aga järgmistel aastatel ei ole nendest küsimustest pääsu. Me alustame sissejuhatavatest teemadest ja pärast esimest konverentsi hakkame üles ehitama veebipõhist andmebaasi ning kontaktivõrgustikku asjast huvitunuile. Tänavuse konverentsi kohta leiab infot aga siit. www.biotoopia.ee